

ההיסטוריה היהודית איננה רק סיפורו של עם הנתון לאסונות שלכל עם אחר, נחוש פחות, היו גורמים לרדת מבמת ההיסטוריה – אלא גם סיפורו של עם שידע להתחדש אחרי כל אסון שכזה; למצוא בכל פעם מחדש מצבורי אנרגיה לא נודעים, שהזינו צורות-ביטוי לאומיות חדשות של היות העם הזה נושא דבר ה' לעולם.

כל טרגדיה לאומית בעם ישראל הולידה בו יצירות חדשה. אחרי התפלגות ממלכת שלמה קמו נביאי הכתב הגדולים עמוס והושע, ישעיהו וירמיהו. חורבן בית ראשון וגלות בבל הובילו להתחדשות התורה בחיי האומה, בתהליך שראשיתו בנבואות יחזקאל ושיאו במיזם החינוך האדיר של עזרא ונחמיה. מחורבן בית שני צמחה הספרות העצומה של התורה שבעל פה. מסעי הצלב הולידו את חסידות אשכנז, אסכולה מפוארת של דבקות ורוחניות. מגירוש ספרד התגלגלה קבלת האר"י וגוריו בצפת, על השתלשלויותיה בפיוט ובתפילה. הרדיפות והעוני במזרח אירופה הובילו להיווצרות החסידות, שהורידה את עבודת ה' אל העם באמצעות הסיפור והניגון. ומן האסון הנורא ביותר בתולדות האנושות, השואה, באה הולדתה של מדינת ישראל, התחייה היהודית הקולקטיבית המרשימה ביותר זה אלפיים שנה ומעלה.

האות-תמונה בכתב הסיני המציינת "משבר" מציינת גם "הזדמנות". אכן, כל תרבות המסוגלת לראות את הברכה הטמונה בקללה, את נצנוץ האור שבלב האופל, היא תרבות בת קיימא. אולם בעברית גלום במילה "משבר" רעיון מרחיק לכת יותר: מְשֹׁבֵר הוא בעברית מקראית כיסאה של היולדת. בסמנטיקת העומק של הנפש היהודית טמונה ההכרה שהכאב הלאומי בזמנים קשים הוא מקבילם הקולקטיבי של צירי הלידה. משהו חדש נולד

להוציא מתוך מעז

ספר בראשית נחתם בנעימה שלווה למדי. יעקב מצא את בנו האובד. המשפחה התאחדה. יוסף סלח לאחיו. בחסותו ובהשפעתו התיישבה המשפחה בארץ גושן, מהפורחים בחבליה של מצרים. יש להם בתיים, רכוש ומזון. הם נהנים מחסותו של יוסף ומחסדו של פרעה. דומה שמשפחת צאצאי אברהם הגיעה אל המנוחה ואל הנחלה.

ואז, כמו שקורה לא פעם, קם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף. האקלים הפוליטי השתנה. חסדה של המלכות סר מעם המשפחה. פרעה אמר ליועציו "הֲנֵה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֹב וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ" (שמות א, ט).¹ זו הפעם הראשונה בתורה שהמונח "עם" מציין את בני ישראל. מנגנון הדיכוי מותנע: עבודת פרך, המתגלגלת לשעבוד, המתגלגל לכדי ניסיון לרצח-עם.

הסיפור חרות בזיכרוננו. אנו מספרים אותו מדי שנה, ובצורה מתומצתת, בתפילה, גם מדי יום. הוא מאבני היסוד של החוויה היהודית. אך ביטוי אחד בוחק מתוכו באור יקרות: "וְכֹאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ" (א, יב). הוא מבטא את החוויה היהודית לפחות כמו השעבוד: להיות יהודי הוא לְרִבּוּת ולפרוץ מתוך הסבל. ככל שהמצב מחמיר כך אנו מתחזקים. עם ישראל הוא העם שלא רק שורד, אלא משגשג מתוך המצוקה.

מן המצר. זוהי צורת החשיבה של העם שנאמר עליו לפני שנים כה רבות כי כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ.

מאין היא באה, היכולת היהודית הזו להפוך חולשה לחוזק, מצוקה ליתרון, חושך לאור? שורשיה עוד לפני שעבוד מצרים: אצל יעקב אבינו, שנאבק לבדו בלילה עם המלאך, ועם שחר הפציר בו יריבו המובס שישלח אותו לדרכו. "לא אֶשְׁלַחָּךְ פִּי אִם בְּרַכְתִּי", השיב לו יעקב (בראשית לב, כז). זהו מקור עקשנותו המיוחדת והמיוחדת. גם אם נלחמנו כל הלילה, גם אם אנו על סף שבירה, גם אם אנו צולעים על ירכנו כיעקב, איננו משלחים את אסוננו לדרכו עד שִׁנְחֵלֵץ מהמפגש איתו ברכה. מאבק יעקב והמלאך לא היה אפיזודה שולית, וברכת המלאך לא הייתה ברכת עראי. האירוע והברכה היו למקור שמו החדש של יעקב, ישראל, ולשורש זהותנו. ישראל, העם ששרה עם אלוהים ואדם ויכול להם, הוא העם המתחזק מכל עימות ומכל מכה.

חשבתי על תכונה לאומית יוצאת־דופן זו שלנו כשנתקלתי במאמר שהופיע בעיתון בריטי לאחר פרוץ גל טרור סכינים פלסטיני ברחובות ישראל בסתיו תשע"ו (2015). הוא נפתח במילים אלו: "ישראל היא מדינה מדהימה, רוחשת מרץ וביטחון עצמי, אבן שואבת לכישרונות ולהשקעות – קלחת של חדשנות". המאמר סקר את ההצטיינות העולמית של ישראל בתחומי התעופה והחלל, הטכנולוגיה הנקייה, מערכות ההשקיה, התוכנה, ביטחון הסייבר, הרוקחות ומערכות ההגנה.²

"כל זה", המשיך מחבר המאמר לוק ג'ונסון, "מגיע מכוח המוח, כי לישראל אין משאבי טבע והיא מוקפת שכנות עוינות". ישראל היא הוכחה חיה ל"כוחם של חינוך טכנולוגי, הגירה,

ויתרונות הסוג הנכון של השירות הצבאי". אך לא ייתכן שזה הכול, הוא כותב, שהרי היהודים הגיעו להישגים מופלגים גם לפני קום המדינה, בכל מקום שהיו ושניתנה להם ההזדמנות. ג'ונסון סוקר הסברים שהוצעו להצטיינות היהודים: חוסנה של המשפחה היהודית, הדגשת החינוך וההשכלה, חתירה לעצמאות כלכלית, הסתכנות כדרך חיים, ואפילו ההיסטוריה העתיקה של עם ישראל. הסהר הפורה היה אזור מחייתן של החברות החקלאיות הראשונות, ובו צמחו גם ראשוני הסוחרים. ואם כן, אולי הנטייה ליזמות נצרכה בגנום היהודי כבר בימי קדם. ובכל זאת, מסקנתו של ג'ונסון היא שהסיבות העיקריות קשורות "בתרבות ובקהילות".

רכיב מכריע בתרבות הזו הוא צורת ההתמודדות היהודית עם משברים. לכל צרה וצוקה ענו יורשי תכונותיו של יעקב "לא אֶשְׁלַחָּךְ פִּי אִם בְּרַכְתִּי". כך הפריחו החלוצים הישראלים את ישימון הנגב. בראותם נוף שומם וזנוח, הם נטעו עצים ויערות. בצבוא עליהם אויב בגבולות, הם פיתחו טכנולוגיות נשק ואז מצאו להן גם יישומים של שלום. המלחמות והטרור דחפו אותם לפיתוח טכניקות רפואיות מתקדמות ולהובלה בינלאומית בתחום ליווי נפגעי הטראומה. הם מצאו דרכים להפוך כל קללה לברכה. ג'ונסון אחר, ההיסטוריון פול ג'ונסון, ביטא זאת ברהיטות (כדרכו בקודש):

במשך 4,000 שנה הוכיחו היהודים כי הם לא רק שורדים גדולים, אלא גם מיומנים מאין כמותם בהסתגלות לחברות שלתוכן זרק אותם הגורל, ובאימוץ כל נחמה אנושית שהוצעה להם שם. לא היה עם פורה מהם בהעשרתם של העניים, בהאנשתו של ההון, או בהפיכת תלאות לסיפורים יצירתיים.³

יש משהו רוחני מאוד, אבל גם מעשי ביותר, ביכולת הזו להתמיד רגעים רעים בחיים לכדי דָּבָוָן ליצירתיות. כאילו אומר לנו איזה קול, עמוק בתוך תוכנו, "הגעת לנסיבות הנוראות הללו לא סתם, אלא משום שיש משימה המחכה למילוייה, ידע הממתין שתרכוש אותו, יכולת שעליך לפתח, לְקַח שזוה הזמן ללמוד, רוע הממתין לגאולה ממנו, שביב אור שצריך לחלץ, ברכה שעוד צריכה להתגלות; כי בחרתי כך להעיד באוזני האנושות כולה שמהייסורים יכולה לצמוח ברכה גדולה, אם נאבקים בהם באורך נשימה ובחוסן אמונה".

בעידן שבו אנשי דמים עושים מעשי אכזריות בשם אלוהי החמלה, בניו ובנותיו של עם ישראל מוכיחים מדי יום שזו איננה דרכו של אלוהי אברהם, אלוהי החיים וקדושת החיים. ברגעים שלבנו נמוג ואנו שואלים מתי יבוא הסוף לכל זה, עלינו לזכור את המילים: "וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ, כֵּן יִדְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ". עם שעליו נאמר כך הוא עם שעשוי לקבל מכות אך לעולם לא יוכרע. דרך ה' היא דרך החיים.

שאלות לשולחן שבת

- מדוע לדעתכם אסון יכול להוביל ליצירתיות?
- האם חוויתם זאת בחייכם, או עם אנשים שהכרתם?
- התוכלו למצוא בתולדות עם ישראל דוגמאות לקללות שנהפכו לברכות?

- 1 זהו הרמז הראשון בהיסטוריה למה שעתיד להתגלגל בעידן המודרני לזיוף הרוסי המפורסם "הפרוטוקולים של זקני ציון". היהודים בגולה היו נטולי עוצמה אך נתפסו תכופות כבעלי עוצמה מוחלטת. לא פעם מבטא הדבר תהייה בלתי אמורה: איך הצליחו היהודים לחמוק מהמעמד השולי שהקצינו להם?
- 2 Luke Johnson, "Animal Spirits: Israel and its tribe of risk-taking entrepreneurs," *Sunday Times*, 4 October 2015.
- 3 פול ג'ונסון, **היסטוריה של היהודים**, מאנגלית: גיא הרלינג, ירושלים: שיבולת, תשפ"ב, עמ' 551.